

УДК 339.37:332.055

О. Є. Мазур,

кандидат економічних наук, доцент,

доцент кафедри економіки та управління

Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Французький бульвар 24/26, м. Одеса, 65044, Україна

e-mail: mazurelena13@gmail.com

МЕТОДИКА ОЦІНЮВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОГО РІВНЯ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ РОЗДРІБНОЇ ТОРГІВЛІ

В статті розроблено методику оцінювання інституціонального розвитку роздрібною торгівлі на регіональному рівні. Введено у науковий обіг узагальнюючий показник – індекс інституціонального розвитку роздрібною торгівлі. Розроблено алгоритм розрахунку індексу та методичні підходи до визначення його складових. Розрахунки проведено на прикладі роздрібною торгівлі в регіонах України за 2012 рік.

Ключові слова: роздрібна торгівля, інституціональний розвиток, регіон, індекс.

Роздрібна торгівля має суттєву соціально-економічну вагу у регіональному розвитку і є істотним фактором забезпечення життєдіяльності міст, районів, сільських місцевостей та інших структурно-територіальних одиниць [1-3]. Вона задовольняє попит місцевого населення у товарах та послугах, виступає опосередкованою ланкою у відносинах між місцевими виробниками та споживачами, сприяє здійсненню міжгалузевого та міжтериторіального товарного обміну та поглибленню на цій основі поділу праці, виконує роль одного з основних компонентів місцевої комерційної інфраструктури та просторової ієрархії, часто є бюджетоутворюючою галуззю місцевості, чим створює умови для розвитку соціальної сфери (освіти, культури, спорту).

Міжрегіональні диференціації у розвитку торговельного бізнесу в будь-якій країні є об'єктивним і закономірним явищем, яке залежить від специфіки природного ресурсного потенціалу регіону та еволюції процесів соціально-економічного розвитку територій [4, с.18]. Кожен регіон має не тільки особливі кліматичні та географічні умови, а й свою власну виробничу спеціалізацію, рівень розвитку інфраструктури, а також характеризується певним контингентом споживачів, що проявляють особливі потреби та звички при купівлі та споживанні товарів. Самі по собі ці розбіжності не становлять проблеми для регіону чи країни, проте якщо вони набувають надмірних масштабів, то утворюється підґрунтя для занепаду продуктивних сил окремих регіонів і зниження рівня життя місцевого населення. Своєчасне виявлення регіональних диспропорцій здатне запобігти їхньому заглибленню, а також дає змогу ідентифікувати та ліквідувати джерела низького рівня розвитку торгівлі у відсталих регіонах. Ці міркування і визначили тему статті.

Аналіз стану торговельної діяльності в регіонах України здійснювався багатьма вітчизняними вченими, як-от: Шубін О. і Гончарук Я. [1], Михайленко О. [2, 4], Мазаракі А. [3], Апопій В. [5], Бутко М. і Мащенко В. [4], Покатаєва О. [6], Тарасюк М. [7] та інші. Їхні дослідження ґрунтувалися на порівнянні регіонів за економіко-технологічними показниками розвитку торгівлі – обсягами

роздрібного товарообороту, товарооборотом на 1 особу, забезпеченістю населення торговельними площами і торговельними об'єктами, середнім розміром магазину, структурою товарообороту та іншими. Дослідження незмінно засвідчували наявність усіх ознак міжрегіональної торговельної асиметрії, що має тенденцію до поглиблення.

Водночас процес формування та утвердження торговельного підприємництва, який відбувається під впливом факторів глобального рівня, характеризується не лише економічними, а й інституціональними індикаторами, які охоплюють комплекс ендогенних та екзогенних усталених відносин підприємців, варіації вкорінених практик господарської діяльності та організаційних форм існування торговельних підприємницьких структур [8, с.109]. Враховуючи те, що на сучасному етапі в науковій літературі відсутні ґрунтовні аналітичні розвідки щодо оцінки інституціонального аспекту роздрібної торгівлі, існує об'єктивна потреба в детальному дослідженні в даному напрямку.

Метою статті є систематизація знань про різні сторони інституціональної характеристики роздрібної торгівлі в регіонах та розроблення методологічного підходу і методики оцінки інституціонального розвитку регіональної торгівлі, включаючи її кількісну оцінку, яка має стати орієнтиром і основою для розробки механізмів державного сприяння торговельній діяльності.

У якості узагальнюючого показника, що свідчить про рівень інституціонального розвитку торговельного підприємництва, пропонується інтегральний індикатор – індекс інституціонального розвитку роздрібної торгівлі ($I_{ін.р.}$). Його потрібно розраховувати з використанням ряду показників нижчого порядку (субіндексів) з урахуванням їхніх вагових коефіцієнтів, що суттєво підвищує якість аналізу. При обґрунтуванні субіндексів доцільно спиратися на змістовне тлумачення терміну «розвиток», яке, згідно з загальноприйнятими уявленнями, характеризується змінами у внутрішній будові об'єкта (структура); характері відносин між елементами об'єкта (поведінка); швидкості та спрямуванні змін у структурі та поведінці (темпи) [8].

Субіндекси, своєю чергою, повинні визначатися на базі масиву спеціальних показників, які найбільш повно відображають конкретні аспекти інституціонального розвитку торгівлі. Обрані для аналізу субіндекси інституціонального розвитку торгівлі логічно відбивають базові характеристики розвитку як процесу: так, субіндекси «Торговельні формати» та «Організаційно-правові форми господарювання» описують стан інституціональної структури роздрібної торгівлі, а субіндекс «Торговельна поведінка» – особливості загальноприйнятих правил здійснення торговельної діяльності. На рис. 1 представлено алгоритм, розроблений з метою проведення оцінки інституціонального розвитку роздрібної торгівлі. У якості методів аналізу інституціонального розвитку торгівлі було обрано методи групування, порівняння, інтегральних показників, стандартизації (нормування) показників, експертної оцінки, графічні методи.

На першому етапі здійснюється добір спеціальних показників. В табл. 1 розкрито зміст та компонентний склад субіндексів, на основі яких пропонується розраховувати $I_{ін.р.}$

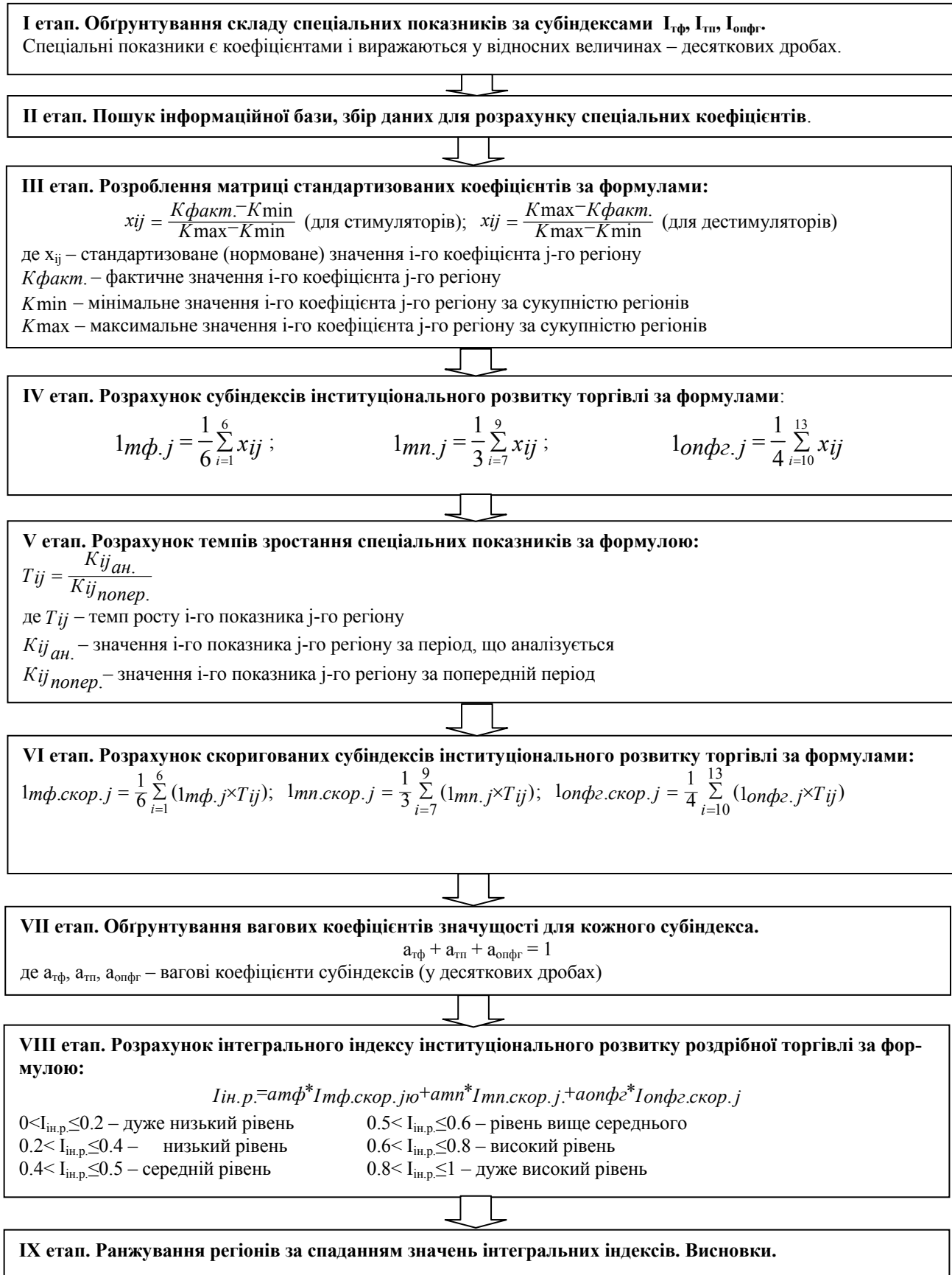

Рис. 1. Алгоритм розрахунку індексу інституціонального розвитку роздрібною торгівлі, авторська розробка

Добір спеціальних показників субіндексу «Торговельні формати» здійснювався таким чином, щоб вони давали уявлення про зміни у структурному складі об'єктів торгівлі, що характеризується через типи торговельних форматів. Відтак для аналізу було обрано індикатори, котрі показують питому вагу торговельних площ сучасних форматів, до яких українська статистика відносить супермаркети, універсами, гіпермаркети (K_2) та магазини самообслуговування (K_3).

Для оцінювання рівня розвитку спеціалізації в роздрібній торгівлі було залучено коефіцієнт K_1 , розрахований для продовольчих магазинів. На відміну від непродовольчого сектору, де спеціалізація є природною ознакою, в сфері продовольчої торгівлі щораз більша питома вага спеціалізованих магазинів свідчить про прогресивні зміни у менеджменті підприємств, - а саме, про глибоку сегментацію ринку та урізноманітнення маркетингових підходів. Уявлення про розвиток сучасних форматів доповнює показник частки кіосків K_4 , зниження якого є позитивною тенденцією і означає згортання торгівлі у мікроформатах, де зазвичай спостерігається низький рівень торговельного обслуговування, не дотримано санітарних вимог до торгівлі і не захищено права споживача.

Аналіз форматів був би неповним без оцінювання розвитку торгівлі на ринках. При виборі відповідних показників було узято до уваги такі міркування. Скорочення кількості ринків та їхніх площ недоцільно трактувати як однозначно негативну тенденцію, позаяк торгівля на ринках є «найдемократичнішою та найдоступнішою формою ведення торгівлі» [19, с. 5]. Водночас на сучасному етапі саме в рамках магазинної торгівлі покупці отримують товарні пропозиції з більш якісним комплексом гарантії та сервісу, особливо це стосується непродовольчої продукції. Тому відносне скорочення ринкових площ порівняно з площами у магазинах (показник K_6) є більш репрезентативним індикатором вдосконалення форматної структури торгівлі. З іншого боку, оскільки розвиток ринків має відбуватися в напрямі їхньої модернізації (вдосконалення форм обслуговування покупців та інфраструктурного забезпечення територій ринків), то для характеристики модернізації було використано показник K_5 , який показує питому вагу критих та відкритих торгових місць у загальній кількості місць на ринках. Зменшення рівня K_5 автоматично означає зростання частки місць у павільйонах, контейнерах, кіосках, палатках, магазинах, на лотках та у інших спеціально обладнаних торгових точках.

Субіндекс «Торговельна поведінка» ($I_{тп}$) сформований для характеристики деяких усталених способів та форм ведення господарської діяльності на підприємствах роздрібною торгівлі. З причини відсутності широкого статистичного поля для аналізу було вирішено обмежитися трьома індикаторами, які свідчать про: вкорінені практики взаємодії з державою (показник тіньового обороту K_7), переваги у виборі каналів сучасного продажу товарів (показник продажу через Інтернет K_8) та способи розрахунку із покупцями (показник продажу за безготівковим розрахунком K_9). Якщо збільшення рівнів K_8 і K_9 сигналізує про використання сучасних способів торговельного обслуговування, то для показника K_7 , навпаки, зростання означає поглиблення інституціональної пастки тіньового обороту, тому бажаним є його різке зменшення, – в ідеалі до нуля.

Таблиця 1

Перелік спеціальних показників для оцінювання індексу інституціонального розвитку роздрібною торгівлі

Показник	Формула розрахунку	Джерело даних
I. Субіндекс «Торговельні формати» (I_{TF})		
I.1. Частка кількості спеціалізованих магазинів у загальній кількості продовольчих магазинів	$K1 = \frac{K_{п.спец.}}{K_{п.заг.}}$	[9, 10]
I.2. Частка торговельної площі магазинів сучасних форматів (супермаркетів, універсамів та гіпермаркетів) у загальній торговельній площі продовольчих магазинів	$K2 = \frac{S_{суп.+унів.+S_{гип.}}}{S_{заг.прод.}}$	[11, 12]
I.3. Частка магазинів самообслуговування у загальній кількості магазинів (у продовольчому та непродовольчому секторах)	$K3 = \frac{K_{сам.}}{K_{заг.}}$	[11, 12]
I.4. Частка кількості кіосків у загальній кількості напівстационарних об'єктів	$K4 = \frac{K_{к.}}{K_{н.о.}}$	[11, 12]
I.5. Частка кількості критих та відкритих торгових місць у загальній кількості торгових місць на ринках	$K5 = \frac{M_{відкр.}}{M_{заг.}}$	[9, 10, 13, 14]
I.6. Співвідношення торгової площі ринків до торгової площі магазинів	$K6 = \frac{S_{рин.}}{S_{маг.}}$	[11-14]
II. Субіндекс «Торговельна поведінка» (I_{TP})		
II.1. Частка тіньового обороту у загальному товарообороті роздрібною торгівлі (тіньовий оборот – це різниця витрат населення на придбання товарів та послуг і обороту роздрібною торгівлі)	$K7 = \frac{В_{нас.} - O_{p.m.}}{O_{p.m.}}$	[15, 16]
II.2. Частка обороту через Інтернет у роздрібному товарообороті підприємств	$K8 = \frac{O_{інт.}}{O_{заг.}}$	[17, 18]
II.3. Частка продажу за безготівковим розрахунком у роздрібному товарообороті підприємств	$K9 = \frac{O_{безг.}}{O_{заг.}}$	[17, 18]
III. Субіндекс «Організаційно-правові форми господарювання» ($I_{опфг}$)		
III.1. Частка підприємств найбільш численної ОПФГ у загальній кількості підприємств (коефіцієнт видового домінування)	$K10 = \frac{П_{макс.}}{П_{заг.}}$	[11, 12]
III.2. Відношення наявної кількості ОПФГ, в яких зареєстровано підприємства, до квадратного кореня з загальної кількості підприємств (коефіцієнт видового багатства ¹)	$K11 = \frac{П_{наяв.}}{\sqrt{П_{заг.}}}$	[11, 12]
III.3. Частка наявної кількості ОПФГ, в яких зареєстровано підприємства, у їхній загальній потенційній кількості (коефіцієнт видової наявності)	$K12 = \frac{П_{наяв.}}{П_{пот.}}$	[11, 12]
III.4. Частка підприємств типу кооперативів та об'єднань у загальній кількості підприємств (коефіцієнт кооперації)	$K13 = \frac{П_{кооп.+об.}}{П_{заг.}}$	[11, 12]

¹ Показник введено по аналогії з індексом видового багатства Менхініка, який застосовується в біології для вимірювання різноманіття видів і особин, що представлені в обмеженій простором та часом біологічній спільноті.

Субіндекс «Організаційно-правові форми господарювання» ($I_{\text{опфг}}$) вказує на різноманіття форм організації роздрібних підприємств за правовими формами. Що більшим є рівень різноманіття, то вищим є рівень прогресивного інституціонального розвитку торгівлі. Індикатор K_{10} обрано для характеристики видового домінування ОПФГ в роздрібному бізнесі: високий рівень показника означає, що підприємці віддають перевагу певному типу організаційно-правової форми і, відповідно, уникають інших типів як більш ризикованих. Відтак бажаним є зменшення коефіцієнту домінування. Показники K_{11} і K_{12} , навпаки, повинні мати тенденцію до зростання і свідчать про наявність захисту прав власності в регіоні, низькі ризики контрахтування та об'єднання громадян. Для більш повної характеристики готовності громадян до поєднання колективних зусиль з метою здійснення торговельних операцій було введено показник K_{13} , котрий вимірює рівень кооперації і готовності об'єднуватися. Фактично цей показник є опосередкованим свідченням рівня довіри, який існує у бізнес-спільності, та показує потенціал інституціонального розвитку підприємницької діяльності певного регіону. Очевидно, що його зростання слід оцінити як позитивне зрушення.

На другому етапі аналізу обираються джерела інформації для розрахунку усіх показників. Інформативним джерелом слугували офіційні статистичні дані Державного комітету статистики України: отримані за єдиною методикою, вони забезпечують порівнянність стану регіонів у різні періоди. Водночас варто наголосити, що повноцінна інформаційна база для розрахунку рівня інституціонального розвитку торгівлі в Україні відсутня: зокрема, Держкомстат не досліджує інституціональні індикатори, які стосуються усталених практик торговельної діяльності, форм і правил взаємодії між торговельними суб'єктами. Також немає змоги навіть отримати детальний зріз складу і структури торговельних форматів, класифікованих не за обсягами торговельної площі, а за формами обслуговування покупців. В цьому зв'язку рекомендується розширити перелік статистичних показників для підвищення рівня точності, обґрунтованості та деталізації оцінки рівня інституціонального розвитку роздрібною торгівлі.

Третій етап передбачає приведення спеціальних коефіцієнтів до стандартизованого вигляду та єдиного безрозмірного числового вимірника, який варіюється в межах від 0 до 1. Стандартизацію здійснено за методом відносних різниць, згідно з яким:

- перевищення фактичного значення показника в регіоні над мінімальним серед усіх регіонів співвідноситься з розмахом варіації цього показника за усією сукупністю регіонів (для показників-стимуляторів);

- перевищення максимального серед усіх регіонів значення показника над фактичним в регіоні співвідноситься з розмахом варіації цього показника за усією сукупністю регіонів (для показників-дестимуляторів).

До показників-стимуляторів належать ті, більше значення яких сприяє зростанню рівня інституціонального розвитку, до дестимуляторів – ті, менше значення яких сприяє зростанню рівня розвитку. Серед 13 показників дестимуляторами є лише п'ять: K_4 (частка кількості кіосків), K_5 (частка кількості місць

на критих та відкритих столах на ринках), K_6 (співвідношення торговельної площі на ринках до площі магазинів), K_7 (частка тіньових оборотів торгівлі) і K_{10} (коефіцієнт видового домінування). Решта показників є стимуляторами.

На четвертому етапі за формулою середньої арифметичної простої розраховуються субіндекси інституціонального розвитку. Використання формули середньої геометричної не є можливим, позаяк нормовані коефіцієнти можуть набувати нульового значення.

П'ятий етап дає змогу при оцінюванні рівня інституціонального розвитку торгівлі врахувати таку його характеристику, як швидкість і спрямованість. Для цього пропонується включити до розрахунку темпові показники, які відбивають темпи річного росту кожного спеціального показника. Якщо темпи перевищують одиницю, то слід констатувати прискорення розвитку, якщо менше – то його сповільнення. Коригування субіндексів на поправочні коефіцієнти – темпові показники – здійснюється на шостому етапі.

На сьомому етапі з метою підвищення наукового рівня аналізу визначаються коефіцієнти відносної важливості субіндексів для оцінки інтегрального показника розвитку. Обґрунтування вагових коефіцієнтів при здійсненні подібного роду аналізу зазвичай здійснюється на основі експертного опитування і пов'язане зі значними труднощами. Тому було поставлено завдання пошуку такого методичного підходу, який би дав змогу дослідникові самостійно, через власні розрахунки розв'язати завдання визначення кількісного рівня вагових індексів. Спосіб, який пропонується, не передбачає методів опитування і анкетування експертів, а потребує лише аналізу наукових публікацій з досліджуваної теми, передусім, наукових статей у фахових журналах, монографій та тез наукових конференцій, авторами яких є фахівці-науковці з проблем розвитку роздрібно торгівлі. Такий спосіб експертної оцінки без опитування є економічним і відносно швидким.

Для аналізу було обрано 28 наукових праць, опублікованих за період 2010-2014 рр. українськими та російськими вченими. З них 21 (75%) є статтями у наукових фахових журналах, 5 (18%) – одноосібними монографіями, 2 (8%) – тезами конференцій. Компетентність авторів підтверджує той факт, що абсолютна більшість з них – фахівці з вченими ступенями докторів (38%) та кандидатів економічних наук (45%), 10% – старші викладачі та 7% – аспіранти та асистенти кафедр вищих навчальних закладів. Тематичне ретроспективне дослідження науково-методичних публікацій цих авторів показало, що роздрібна торгівля входить в коло їхніх наукових інтересів і є предметом глибоких досліджень. Це є додатковим свідченням високого рівня кваліфікації експертів.

В результаті опрацювання цих наукових праць було визначено, що у 26-ти з них досліджується така складова розвитку роздрібного бізнесу, як його структура за типами форматів, у 5-ти – приділено увагу поведінковим моделям підприємців в частині способів розрахунків та реалізації товарів через дистанційний канал, у 12-ти – проведено аналіз складу роздрібного торгівлі за організаційно-правовими формами. Це дало підставу розрахувати коефіцієнти значущості: для субіндексу «Торговельні формати»: $a_{\text{тф}} = 26 : (26+5+12) = 0.63$; для субіндексу

«Торговельна поведінка»: $a_{тп} = 5 : (26+5+12) = 0.12$; для субіндексу «ОПФГ»: $a_{опфг} = 12 : (26+5+12) = 0.28$.

На восьмому етапі обчислюються інтегральні індекси розвитку, а на дев'ятому – проводиться ранжування регіонів від максимального до мінімального значень індексів, здійснюється аналіз отриманих даних та робляться висновки з дослідження. Позаяк в результаті стандартизації усі спеціальні показники та субіндекси змінюються в межах від 0 до 1, де 0 означає найгірший стан, а 1 – найкращий, то ці значення і є критичним та нормативним, відповідно. З метою більш деталізованого відображення рівня інституціонального розвитку торгівлі в регіоні розроблено критерії, які передбачають виділення шести груп регіонів:

- 1) $0 < I_{ін.р.} \leq 0.2$ – дуже низький рівень;
- 2) $0.2 < I_{ін.р.} \leq 0.4$ – низький рівень;
- 3) $0.4 < I_{ін.р.} \leq 0.5$ – середній рівень;
- 4) $0.5 < I_{ін.р.} \leq 0.6$ – рівень вище середнього;
- 5) $0.6 < I_{ін.р.} \leq 0.8$ – високий рівень;
- 6) $0.8 < I_{ін.р.} \leq 1$ – дуже високий рівень.

Апробація запропонованої методики здійснена на прикладі регіонів України за 2011-2012 рр., оскільки за більш ранні періоди збір потрібних даних державними органами статистики не здійснювався, а в пізній період через воєнно-політичний конфлікт неможливо дослідити в повному обсязі стан роздрібної торгівлі в двох областях – Донецькій та Луганській. Включення до аналізу темпових коригувальних коефіцієнтів дало змогу розрахувати інтегральні показники інституціонального розвитку роздрібної торгівлі в регіонах лише для 2012 р.

Результати аналізу засвідчили, що у 2012 р. більшість регіонів перебувала на середньому щаблі розвитку інституціональних аспектів торгівлі (табл. 2). За критеріями, визначеними для оцінки рівня досліджуваного показника, регіони поділилися на три групи: 11 регіонів увійшли до групи з рівнем розвитку вище середнього, 12 – до групи середнього рівня та 3 – до низького рівня. Жоден з отриманих інтегральних індексів не було ідентифіковано як «високий» чи «дуже високий». Різниця між найбільшим та найменшим значеннями індексу становила 1.7 рази, що підтвердило існування регіональної асиметрії також і в розрізі інституціонального розвитку.

Лідером за рівнем інституціонального розвитку торгівлі було м. Київ, а у п'ятірку кращих областей, крім нього входили, Одеська, Запорізька, Полтавська та Донецька області. Високі значення показника $I_{ін.р.}$ для м. Києва (0.5757), Одеської (0.5681) та Запорізької (0.5554) областей було забезпечено за рахунок субіндексу «Торговельні формати»: в цих регіонах спостерігався найвищий рівень розвитку форматів сучасного торговельного підприємництва – 0.67; 0.62 і 0.66, відповідно. Четверте місце Полтавської області (0.5535) пов'язано з високим субіндексом організаційно-правових форм господарювання (0.6804), що свідчить про відносний вищий рівень захисту прав власності та довіри в цьому регіоні. Донецька область показала п'ятий результат за рахунок низького рівня тіньової економіки в торгівлі ($K_7=0.31$) та порівняно високих оборотів продажу через Інтернет ($K_8=0.003$) і у безготівковій формі ($K_9=0.004$).

Таблиця 2

Показники інституціонального розвитку роздрібної торгівлі в регіонах України за 2012 р.

Регіони України	$I_{тф.скор.}$	$I_{тп.скор.}$	$I_{опфг.скор.}$	$I_{ін.р.}$	Ранг 2012 р.	Рівень розвитку
м. Київ	0.6738	0.5602	0.2999	0.5757	1	Вище середнього (11 регіонів)
Одеська	0.6255	0.2834	0.5002	0.5681	2	
Запорізька	0.6655	0.3432	0.3392	0.5554	3	
Полтавська	0.5261	0.2629	0.6804	0.5535	4	
Донецька	0.5266	0.7117	0.4852	0.5530	5	
Миколаївська	0.6361	0.3220	0.3738	0.5440	6	
Закарпатська	0.5181	0.3177	0.5926	0.5304	8	
Київська	0.4703	0.5811	0.5509	0.5203	9	
Херсонська	0.4726	0.5268	0.5293	0.5092	10	
Дніпропетровська	0.5249	0.3962	0.4529	0.5051	11	
Харківська	0.5798	0.2291	0.3776	0.4985	12	
Тернопільська	0.5334	0.1268	0.4142	0.4672	13	
Луганська	0.4599	0.6124	0.3664	0.4658	14	
Волинська	0.4191	0.8193	0.3036	0.4473	15	
Хмельницька	0.4253	0.4579	0.4353	0.4448	16	
Черкаська	0.4299	0.4259	0.4324	0.4430	17	
Житомирська	0.4998	0.1211	0.4043	0.4426	18	
Вінницька	0.3266	0.3748	0.6834	0.4421	19	
Сумська	0.3682	0.2254	0.6096	0.4297	20	
Кіровоградська	0.3574	0.1871	0.6338	0.4251	21	
Івано-Франківська	0.3789	0.2579	0.5312	0.4184	22	
Львівська	0.4488	0.2081	0.3389	0.4026	23	Низький (3 регіони)
Рівненська	0.4727	0.1485	0.2815	0.3945	24	
Чернівецька	0.3777	0.0706	0.4410	0.3699	25	
Чернігівська	0.2731	0.2850	0.4897	0.3434	26	

Аналіз виявив і слабкі місця інституціонального розвитку торговельної діяльності. Зокрема, в м. Київ зафіксовано один з найнижчих (крім Рівненської області) показник $I_{опфг.скор.}=0.2999$. Це пов'язано з надмірною концентрацією торговельної діяльності у вигляді ТОВ ($K_{10}=0.71$), обмеженим представленням у місті кооперативних форм торговельного бізнесу ($K_{13}=0.003$), а також низьким видовим різноманіттям ОПФГ ($K_{11}=0.28$, $K_{12}=0.47$). Очевидно, в найбільш урбанізованій місцевості України, де є висока конкуренція і, відповідно, підвищений рівень індивідуалізації, підприємці прагнуть до мінімізації факторів ризику та уникають форм організації бізнесу, які ґрунтуються на інститутах взаємної довіри та колективної відповідальності. В Одеській, Запорізькій і Полтавській областях виявлено низькі значення субіндексів торговельної поведінки – 0.3432 і 0.2629, відповідно. Якщо в Одеській та Запорізькій областях вони пояснюються високими оборотами нелегального бізнесу (42% і 40%, відповідно), то в Полтавській – незадовільними показниками продажу через Інтернет ($K_8=0.0007$).

Окремо був здійснений розрахунок індексів інституціонального розвитку роздрібної торгівлі без коригувальних коефіцієнтів T_{ij} , які враховують фактор

швидкості та спрямованості розвитку. Порівняння цих індексів та індексів, скоригованих на темпи росту, показало, що для більшості регіонів значення перших перевищували значення $I_{ин.р.}$ (рис. 2). Це вказує на те, що у цих регіонах досягнутий рівень розвитку торгівлі був забезпечений позитивною тенденцією росту показників-стимуляторів та спаду показників-дестимуляторів за 2011-2012 рр. Водночас в Закарпатській, Херсонській, Харківській, Тернопільській, Черкаській, Рівненській та Чернівецькій областях зафіксовано протилежну ситуацію: сповільнення темпів розвитку складових інституціонального розвитку стало фактором, який погіршив загальний стан інтегрального індикатора.

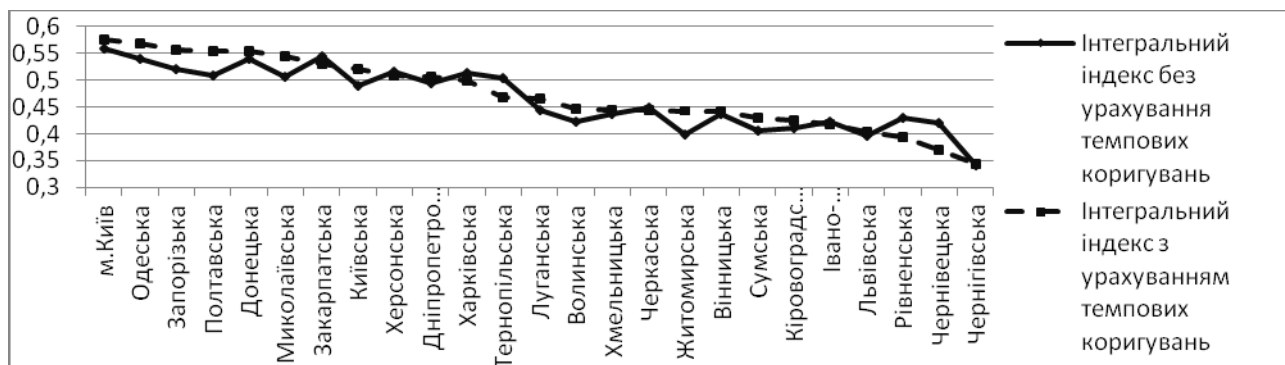

Рис. 2. Співвідношення інтегральних індексів інституціонального розвитку торгівлі в регіонах України у 2012 р.

На наступному етапі потрібно здійснити деталізований аналіз індексів та їхніх складових у кожному регіоні. Звичайно, цей обсяг роботи неможливо здійснити в рамках однієї статті, але на підставі такого аналізу стає можливим ідентифікувати проблемні зони у інституціональному розвитку торгівлі в конкретному регіоні та визначити напрями відповідного регуляторного впливу з боку держави.

Таким чином, представлена методика оцінювання рівня інституціонального розвитку роздрібної торгівлі, яка полягає у алгоритмізованому процесі розрахунку інтегрального показника, здатна вирішити широкий комплекс завдань щодо дослідження інституціональних аспектів торговельного підприємництва:

- врахувати при розрахунку узагальненого показника комплекс складових, які характеризують різні сторони розвитку торгівлі як соціально-економічного інституту сучасної економіки;

- порівняти різномасштабні території за рахунок використання виключно питомих показників;

- оперативно та на будь-якому етапі здійснити порівняльну оцінку стану (як поточного, так і в динаміці) інституціонального розвитку підприємництва в сфері роздрібної торгівлі різних регіонів та територій;

- визначити слабкі місця та виграшні позиції у складових інституціонального розвитку торгівлі;

- оцінити можливості та обґрунтувати напрями поліпшення компонентів інституціонального розвитку торгівлі в регіональному розрізі;

- підвищити рівень наукового обґрунтування регіональних програм та нормотворчих ініціатив щодо стимулювання розвитку суб'єктів торговельної діяльності.

В перспективі запропонований методичний підхід може бути вдосконалений за умов розширення переліку досліджуваних Держкомстатом України показників діяльності суб'єктів роздрібною торгівлі тими показниками, які б надавали більше інформації про особливості форм їхньої поведінки.

Список використаної літератури

1. Внутрішня торгівля : регіональні аспекти розвитку: монографія / [За ред. О. О. Шубіна, Я. А. Гончарука]. – Донецьк-Львів : ДонНУЕТ, 2007. – 404 с.
2. Михайленко О. М. Адаптація потенціалу торговельних систем до потреб регіонального ринку: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня... канд. екон. наук : спец. 08.00.05 «Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка» / О. М. Михайленко ; Чернігів. держ. технолог. ун-т. – Чернігів, 2010. – 20 с.
3. Мазаракі А. А. Сучасні проблеми регіонального розвитку торгівлі / А. А. Мазаракі. – К. : 1994. – 118 с.
4. Бутко М. Методичний інструментарій комплексної оцінки розвитку торгівлі в регіональному економічному просторі / М. Бутко, В. Машченко, О. Михайленко // Економіст. – 2011. – № 9. – С.18-22.
5. Апопій В. В. Внутрішня торгівля України: нові вектори розвитку / В. Апопій, В. Горбатюк, О. Процишин // Вісник Львівської комерційної академії / [ред. кол. : Башнянин Г. І., Апопій В. В., Вовчак О. Д. та ін.]. – Львів : Видавництво Львівської комерційної академії, 2011. – Вип. 37. – 194 с. – (Серія економічна). – С. 178-184.
6. Покатаєва О. В. Державне регулювання інституціональних трансформацій торговельно-економічних відносин : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня... д-ра екон. наук : 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством» / О. В. Покатаєва. – Донецьк, 2010. – 32 с.
7. Тарасюк М. Структурні зрушення у розвитку торгівлі на сучасному етапі / М. Тарасюк // Товари і ринки. – 2010. – №1. – С.17-29.
8. Мазур О. Є. Розширення предметно-змістовного трактування підприємництва в роздрібній торгівлі : інтегрально-функціональний підхід / О. Є. Мазур // Вісник Одеського національного університету. Серія : Економіка. – 2013. – Том 18. – Випуск 3/2. – С. 107-111.
9. Роздрібна торгівля України у 2012 році / [Під загальним керівництвом В. О. Піщейка]. – К., 2013. – 173 с.
10. Роздрібна торгівля України у 2011 році / [Під загальним керівництвом В. О. Піщейка]. – К., 2012. – 177 с.
11. Мережа роздрібною торгівлі та ресторанного господарства підприємств на 1 січня 2013 року – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>. – Назва з екрану.
12. Мережа роздрібною торгівлі та ресторанного господарства підприємств на 1 січня 2012 року – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>. – Назва з екрану.
13. Наявність і використання торгової мережі на ринках на 1 січня 2013 року. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>. – Назва з екрану.
14. Наявність і використання торгової мережі на ринках на 1 січня 2012 року. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>. – Назва з екрану.
15. Статистичний збірник «Регіони України 2012» / [За ред. О. Г. Осауленка]. – К., 2012. – Частина 2. – 801 с.

16. Статистичний збірник «Регіони України 2011» / [За ред. О. Г. Осауленка]. – К., 2011. – Частина 2. – 801 с.
17. Продаж і запаси товарів у торговій мережі та мережі ресторанного господарства (I том) за 2012 рік. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>. – Назва з екрану.
18. Продаж і запаси товарів у торговій мережі та мережі ресторанного господарства (I том) за 2011 рік. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>. – Назва з екрану.
19. Ринки в системі внутрішньої торгівлі України : монографія / В. В. Апопій, І. П. Міщук, С. І. Рудницький, Р. С. Федішин, О. І. Шалева; ред. : В. В. Апопій; Укоопспілка, Львів. комерц. акад. – Л., 2012. – 415 с.

Стаття надійшла 20.10.2015 р.

Е. Е. Мазур,

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки и управління
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
Французский бульвар 24/26, г. Одесса, 65044, Україна
e-mail: mazurelena13@gmail.com

МЕТОДИКА ОЦЕНКИ РЕГИОНАЛЬНОГО УРОВНЯ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ РОЗНИЧНОЙ ТОРГОВЛИ

Аннотация

В статье разработана методика оценки институционального развития розничной торговли на региональном уровне. Введен в научный оборот обобщающий показатель - индекс институционального развития розничной торговли. Разработан алгоритм расчета индекса и методические подходы к определению его составляющих. Расчеты проведены на примере розничной торговли в регионах Украины за 2012 год.

Ключевые слова: розничная торговля, институциональное развитие, регион, индекс.

O. Ye. Mazur,

PhD in Economics,
Associate Professor of the Department of Economics and Management
Odesa I.I. Mechnykov National University,
24/26, Frantsuzskiy blrd., Odesa, 65058, Ukraine
e-mail: mazurelena13@gmail.com

THE METHODOLOGY OF REGIONAL LEVEL ASSESSMENT IN INSTITUTIONAL DEVELOPMENT OF THE RETAIL TRADE

Summary

Interregional differentiations in trade business development of any country are an objective and natural phenomenon. However, if they are getting excessive, it creates a basis for the productive forces decline especially in individual regions and reduces living standards for local population. This tendency had identified a need for the regional asymmetry level assessment in retail trade development of Ukraine.

A review of the scientific studies indicates that there are no fundamental analytical studies of institutional aspect assessment of the retail trade: scientists basically compare regions using economic and technological indicators of the trade.

The paper has developed a methodology in institutional development assessment of the retail trade at a regional level. The synthesis rate was introduced into the scientific circulation - the index of institutional development in the retail trade. It was based on philosophical ideas about the development process which is characterized by transformations of structure behavior, and rates of change. It has been developed an algorithm for the index calculation. Methodological approaches which help to understand definition of its components was also created. Methods of grouping, comparison, integral indicators, standardization (normalization) indicators, peer review, graphical methods were used as the methods for the analysis of institutional development in the trade. The retail trade level in Ukrainian regions in 2012 was used as a basis for calculations.

The presented method allows calculating the generalized indicator in order to take into account the complex of the components that characterize various aspects of trade development as a socio-economic institute of the modern economy. It had become possible to identify weaknesses and winning positions in components of institutional trade development.

Keywords: retail trade, institutional development, region, index.

References

1. Shubin, O. O. & Honcharuk, YA. A. (2007). Vnutrishnya torhivlya : rehional'ni aspekty rozvytku [Inner trade : regional aspects of development]. Donetsk-L'viv : DonNUET. [in Ukrainian].
2. Mykhaylenko, O. M. (2010). Adaptatsiya potentsialu torhovel'nykh system do potreb rehional'nogo rynku [Adaptation of trading systems' potential to the regional market needs]. Chernihiv. [in Ukrainian].
3. Mazaraki, A. A. (1994). Suchasni problemy rehional'nogo rozvytku torhivli [Modern problems of regional trade development]. Kyiv. [in Ukrainian].
4. Butko, M., Mashchenko, V. & Mykhaylenko, O. (2011). Metodichnyy instrumentariy kompleksnoyi otsinky rozvytku torhivli v rehional'nomu ekonomichnomu prostori [Methodic instruments of trading development complex appraisalment in the conditions of regional economic space]. *Ekonomist - Economist*, 9, pp. 18-22. [in Ukrainian].
5. Apopiy, V., Horbatiuk, V. & Protsyshyn, O. (2011). Vnutrishnya torhivlya Ukrayiny : novi vektory rozvytku. [Inner trade in Ukraine : new vectors of development]. *Visnyk L'vivs'koyi komertsiynoyi akademii – Bulletin of Lviv commercial academy*, 37, pp. 178-184. [in Ukrainian].
6. Pokatayeva, O.V. (2010). Derzhavne rehulyuvannya instytutsional'nykh transformatsiy torhovel'no-ekonomichnykh vidnosyn [Public regulcation of trade and economic relations' institutional transformations]. Donetsk. [in Ukrainian].
7. Tarasyuk, M. (2010). Strukturni zrushennya u rozvytku torhivli na suchasnomu etapi [Structural changes in the trade development t the modern stage]. *Tovary i rynky – Goods and markets*, 1, pp.17-29. [in Ukrainian].
8. Mazur, O. Ye. (2013). Rozshyrennya predmetno-zmistovnoho traktuvannya pidpryyemnytstva v rozdribniy torhivli : intehral'no-funktsional'nyy pidkhid [Enlargement of substantively meaningful interpretation of business in retail trade : integrated and functional approach]. *Visnyk Odes'koho natsional'nogo universytetu. Seriya: Ekonomika – Bulettin of Odesa National University : Economics*, 18 (3/2), pp. 107-111. [in Ukrainian].
9. Pishcheyka, V. O. (2013). Rozdribna torhivlya Ukrayiny u 2012 rotsi [Retail trade in Ukraine in 2012]. Kyiv. [in Ukrainian].
10. Pishcheyka, V. O. (2012). Rozdribna torhivlya Ukrayiny u 2011 rotsi [Retail trade in Ukraine in 2011]. Kyiv. [in Ukrainian].
11. Merezha rozdribnoyi torhivli ta restorannoho hospodarstva pidpryyemstv na 1 sichnya 2013 roku Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/>. [in Ukrainian].
12. Merezha rozdribnoyi torhivli ta restorannoho hospodarstva pidpryyemstv na 1 sichnya 2012 roku [Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/>. [in Ukrainian].
13. Nayavnist' i vykorystannya torhovoyi merezhi na rynkakh na 1 sichnya 2013 roku Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/>. [in Ukrainian].

14. Nayavnist' i vykorystannya torhovoyi merezhi na rynkakh na 1 sichnya 2012 roku Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/>. [in Ukrainian].
15. Osaulenko, O. H. (2012). Statystychnyy zbirnyk «Rehiony Ukrayiny 2012» [Statistical collection “Ukrainian regions 2012”]. Chastyna 2. Kyiv. [in Ukrainian].
16. Osaulenko, O. H. (2011). Statystychnyy zbirnyk «Rehiony Ukrayiny 2011» [Statistical collection “Ukrainian regions 2012”]. Chastyna 2. Kyiv. [in Ukrainian].
17. Prodazh i zapasy tovariv u torhoviy merezhi ta merezhi restorannoho hospodarstva (I tom) za 2012 rik Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/>. [in Ukrainian].
18. Prodazh i zapasy tovariv u torhoviy merezhi ta merezhi restorannoho hospodarstva (I tom) za 2011 rik Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/>. [in Ukrainian].
19. Apopiy, V. V., Mishchuk, I. P., Rudnyts'ky, S. I., Fedyshyn, R. S. & Shaleva, O. I. (2012). Rynky v systemi vnutrishn'oyi torhivli Ukrayiny [Markets in the system of Ukrainian inner trade]. L'viv : Komerts. akad. [in Ukrainian].